

УДК 347.963

*Томіленко Вікторія Петрівна,
старший науковий співробітник
відділу досліджень проблем ювенальної юстиції
Науково-дослідного інституту
Національна академія прокуратури України*

ОСОБЛИВОСТІ УКЛАДАННЯ УГОДИ ПРО ВИЗНАННЯ ВИНУВАТОСТІ У СПРАВАХ ЗА УЧАСТЮ НЕПОВНОЛІТНІХ (ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД)

У статті автор досліджує особливості укладання угоди про визнання винуватості у справах за участю неповнолітніх в США, Канаді та Німеччині, аналізує ефективність запровадження інституту про визнання винуватості в Україні та надає пропозиції для мінімізації негативних проявів запровадження зазначеного інституту.

***Ключові слова:** повноваження прокурора, скорочена процедура кримінального провадження, угода про визнання винуватості.*

Постановка проблеми. Останнім часом особливо актуальними в юридичній літературі, є питання присвячені реформуванню кримінального процесу України.

Так, результатом багаторічної співпраці законодавців стало прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України, у якому враховано рекомендації міжнародних експертів та правничих організацій.

Головною метою реформуванню стало імплементування позитивного міжнародного досвіду, скорочення процедури судового розгляду та досудового розслідування, наближення їх до європейських стандартів.

Однією з новел вітчизняного кримінального процесу можна вважати запровадження інституту угоди про визнання винуватості, зокрема у справах за участю неповнолітніх.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У юридичній літературі проблемам участі неповнолітніх у кримінальному провадженні приділяли увагу вітчизняні та іноземні вчені. Зокрема ці питання висвітлювались у працях Г. Ганової., І. Гуковської, І. Долгової, Л. Каневського, Е. Кельвіна, В. Леоненка С. Маркус, М. Михеєнка, Г. Міньковського, Г. Омеляненка, І. Присяжнюка, А. Романюка М. Туркота, Д. Шайна, І. Шварц, Р. Шеперда та ін.

Постановка завдання. Метою цієї статті є дослідження особливостей укладання угоди про визнання винуватості у справах за участю неповнолітніх в зарубіжних країнах, аналіз ефективності впровадження даного інституту в Україні та формування пропозицій для мінімізації негативних проявів запровадження даного інституту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зарубіжні інститути кримінального процесу пройшли великий історичний шлях становлення й розвитку, у тому числі інститут угоди про визнання винуватості. Так, активно діє та використовується угода про визнання винуватості в кримінальному процесі США.

В англійській та американській юридичній літературі зазначається, що вирішення справ шляхом судового розгляду справи із застосуванням розгорнутих змагальних процедур – це, скоріш за все, виключення із загального правила, ніж чим правило, і вирішальне значення найчастіше мають відносини обвинуваченого і прокурора на самому початку процесу [5, р. 45].

Близько 90% відсотків справ в США за участю неповнолітніх вирішуються в ході переговорів з прокурорами та завершуються укладанням угод. Даний інститут застосовується на практиці більш ніж 150 років [3, р. 397].

Характерною особливістю англосаксонської моделі угоди є майже абсолютна дискреційність повноважень прокурора. Тобто наявність повноважень, які він застосовує на власний розсуд.

Проте, в своїй діяльності, зокрема, що стосується укладання угод про визнання винуватості з неповнолітніми ювенальний прокурор як правило керується Федеральними правилами кримінального провадження в окружних судах США, Національними стандартами асоціації окружних прокурорів «Злочинність неповнолітніх» від 1989 р. № 19.2, Стандартами ювенального правосуддя, тощо [8, р. 3].

Так, відповідно до Федеральних правил угода про визнання винуватості укладається з ініціативи як ювенального прокурора, так і обвинуваченого, його захисника з урахуванням інтересів неповнолітнього обвинуваченого, а також інтересів суспільства.

Ювенальний прокурор не має права ініціювати або продовжувати процедуру укладання угоди, якщо йому стало відомо про те, що неповнолітній обвинувачений не винний у вчиненні злочину або окремих епізодів злочину.

Як засвідчує юридична практика, велика кількість неповнолітніх визнають себе винними у злочинах, які вони не вчиняли. Це пояснюється віковими, інтелектуальними, соціально-психологічними, психофізичними та іншими особливостями неповнолітніх. Для них характерні істотні викривлення моральної та правової свідомості, неврівноваженість, імпульсивність, несформована система цінностей, слабовілля. Неповнолітні можуть перебувати під впливом друзів, батьків та інших людей, боятися судового розгляду справи. Тому ювенальний прокурор обов'язково повинен впевнитись в тому, що обвинувачений свідомо та добровільно визнає себе винним у вчиненому злочині, а також в тому, що його права не порушуються.

Вирішуючи питання щодо укладання угоди про визнання винуватості, прокурор, зобов'язаний врахувати певні обставини, а саме: характер і тяжкість обвинувачення, ступінь і характер сприяння обвинуваченого у проведенні кримінального розслідування стосовно інших осіб, наявність доказів, які б підтверджували вину особи [7].

Для укладання угоди про визнання винуватості недостатньо добровільного визнання вини неповнолітнього злочинця у вчиненні злочину, необхідно, щоб цей факт підтверджувався доказами. Прокурор повинен оцінити кожний доказ з точки зору належності, допустимості та достовірності довести вину поза всякими розумними сумнівами.

У федеральних судах США, відповідно до пункту 11 Федеральних правил кримінального процесу, угода про визнання винуватості як правило укладається в письмовій формі. Проте слід зазначити, що угода між прокурором, обвинуваченим може бути укладена і в усній формі. Даючи згоду на укладання угоди як письмово, так і усно, обвинувачений тим самим відмовляється від конституційних прав. Найголовніше – це відмова від права на суд присяжних, гарантованого поправкою VI до Конституції США.

На відміну від України, у США дозволяється укласти угоду у кримінальному провадженні в якому бере участь потерпілий. Більше того, потерпілий відіграє принципову роль в тому, щоб прокурор уклав угоду з обвинуваченим. Визнання вини в кримінальному процесі США автоматично тягне за собою винесення обвинувального вироку. Тому перед тим, як розпочати обговорювати питання щодо укладання угоди з обвинуваченим, прокурор з'ясовує позицію потерпілого. Виходячи із своєї особистої практики прокурор, пояснює йому сильні та слабкі сторони обвинувачення, а також висловлює думку щодо тривалості судового розгляду справи. Хоча потерпілий і не приймає остаточного рішення щодо укладання угоди, позитивною практикою вважаються випадки коли рішення прокурора співпадає з волевиявленням потерпілого.

Якщо підсудний робить заяву про визнання себе винним, угода про визнання вини має містити положення про те, що прокурор не пред'являтиме або відкине інше обвинувачення; рекомендуватиме або погодиться не заперечувати проти прохання підсудного щодо застосування певної міри покарання чи меж міри покарання; дасть згоду на те, що окрема міра покарання чи межі міри покарання забезпечують прийняття правильного рішення у справі.

Коли сторони дійдуть згоди щодо змісту угоди, вони повинні оголосити угоду про визнання вини у відкритому судовому засіданні.

Що стосується конституційних норм відправлення правосуддя, то суд має звернутися до підсудного у відкритому судовому засіданні та упевнитися в тому, що заява про визнання вини зроблена добровільно та свідомо. Для цього суд приводить підсудного до присяги та опитує його для того, щоб упевнитися у розумінні ним своїх прав, а також у тому, що з визнанням своєї вини, він від них відмовляється. До таких прав відносяться: право не свідчити проти себе; право не визнавати свою вину та постати перед судом; право на суд присяжних; право на захисника на всіх етапах включно з судом; право на обов'язкову дачу показань свідків; право давати показання на свій захист тощо.

Крім того, суд має впевнитись в тому, що підсудний розуміє висунуте проти нього обвинувачення (пункти обвинувачення) щодо якого (яких) він робить заяву про визнання своєї вини; проінформований про максимальну та мінімальну можливі міри покарання, термін відбуття покарання, штраф, реституцію чи конфіскацію майна; розуміє можливий вплив порядку визначення міри покарання; розуміє будь-яке положення угоди про визнання вини, яким скасовується право на оскарження обвинувального вироку/міри покарання; відсутності обіцянок стосовно умов угоди про визнання вини або міри покарання з боку будь-якої особи перед підсудним, спрямованих на те, щоб змусити його визнати свою вину; відсутності тиску, погроз відносно нього або членів його сім'ї, спрямованих на те, щоб змусити зробити заяву про визнання вини тощо.

Подібна процедура передбачена і в законодавстві Канади.

Так, в Законі Канади «Про ювенальну юстицію» передбачено можливість укладання угоди між поліцейським, прокурором та неповнолітнім. У результаті переговорів з прокурором до неповнолітнього можуть бути застосовані так звані позасудові санкції, які є альтернативою звичайному розгляду справи в суді. Ці санкції, як правило, застосовуються у випадках, коли неповнолітній вчинив злочин при обтяжуючих обставинах або мав місце рецидив [2].

Позасудові санкції можуть бути застосовані лише у таких випадках:

- 1) інші позасудові заходи не мають позитивного впливу на неповнолітнього: попередження, попередження поліції, попередження прокурора, залучення до громадських програм тощо;

- 2) санкції, які пропонуються застосовувати дозволені місцевими органами влади;
- 3) доцільність застосування програми реабілітації для неповнолітнього;
- 4) неповнолітній знає, в чому його обвинувачують та міру покарання, повністю проінформований про свої права;
- 5) неповнолітній визнає себе винним у вчиненні злочину;
- 6) достатня кількість доказів, які підтверджують вину неповнолітнього;
- 7) батьки повністю проінформовані про характер і зміст справи щодо їх неповнолітньої дитини.

Закон передбачає перелік випадків, за наявності яких забороняється застосовувати до неповнолітнього спрощену процедуру кримінального провадження та позасудові санкції:

- 1) неповнолітній не визнає свою вину у вчиненні злочину;
- 2) неповнолітній бажає повного розгляду справи у суді;
- 3) неповнолітнього не допускають до участі в програмі через серйозність вчиненого злочину.

На відміну від США та Канади, країни Європи демонструють стриманий підхід до скороченої процедури та укладання угоди про визнання винуватості.

В сучасному кримінальному процесі Німеччини прокурор наділений мінімальним обсягом дискреційних повноважень. Проте у справах за участю неповнолітніх він відіграє одну з головних ролей.

Відповідно до Закону республіки Німеччина «Про ювенальну юстицію», ювенальна юстиція характеризується принципом «субсидіарності» або «мінімального втручання». Це означає, що кримінальне переслідування відносно неповнолітнього застосовується лише в крайніх випадках. Зазвичай, справа вирішується в ході переговорів з прокурором [4]. Сама ж угода реалізується у таких формах:

1) прокурор може звільнити обвинуваченого від кримінальної відповідальності за злочин невеликої тяжкості. Угода здійснюється у кримінально-процесуальному порядку, полягає у підготовці прокурором документа, в якому міститься обвинувачення особи у вчиненні злочину і покарання за нього. За цією формою визнання вини покарання може включати штрафні санкції. Прокурор має отримати дозвіл від судді для того щоб документ набув юридичної сили;

2) угода про визнання вини втілюється шляхом ведення переговорів між прокурором та обвинуваченим (його захисником). Така форма угоди, на відміну від попередніх, не замінює суд. Проте перевага для прокурора полягає у тому, що прокурор може висунути обвинувачення у менш тяжкому злочині, а також у подальшому застосуванні більш м'якого покарання [6, р. 35-38].

В ході переговорів з прокурором у разі визнання неповнолітнім вини до нього можуть бути застосовані наступні санкції:

1) *заходи виховання (Erziehungsmassregeln)*. Мета даних заходів – не покарання злочинця, а його виховання для забезпечення його правомірної поведінки і зниження до мінімуму ймовірності скоєння злочинів у майбутньому. Заходи виховання підрозділяють на вказівки (Weisungen) і приписи надати допомогу у вихованні (Hilfe zur Erziehung);

2) *вказівки* – обов'язки і заборони, що регулюють спосіб життя підлітка і внаслідок цього сприяють вихованню. Абз. 1 § 10 Закону містить наступний перелік обов'язків, до яких належать: дотримуватися вказівки про місце перебування; жити в родині чи соціальному закладі; займатися навчанням або роботою; знаходитися під керівництвом і наглядом певної особи; брати участь в курсі соціального тренінгу; примиритися з

потерпілим; не підтримувати відносини з певними людьми або не відвідувати місця розваг; обов'язок брати участь у вивченні правил дорожнього руху.

Існують також заходи примусу: попередження (Verwarnung), обов'язки (Auflagen) і арешт (Jugendarest). Зупинимось на характеристиці кожного з них.

Відповідно до § 14 Закону, суд вправі винести на адресу неповнолітнього попередження, що підкреслює злочинний характер вчиненого ним діяння в разі вчинення злочину невеликої тяжкості і позитивної характеристики особистості правопорушника.

§ 15 Закону виділяє наступні різновиди обов'язків: посилене відшкодування шкоди, заподіяної злочином; особисто вибачитися перед потерпілим; виконати певні роботи.

Арешт відповідно до § 16 Закону може бути призначений: «у вільний час» (використовується вільний час від роботи та навчання); на короткий термін (2-4 дні); на тривалий термін (1-4 тижнів).

Заходи виправлення і безпеки (Massregeln der Besserung und Sicherung). У § 7 Закону передбачені наступні заходи: поміщення в психіатричну клініку; поміщення в лікувальний заклад для примусового лікування від алкоголізму чи наркоманії; встановлення нагляду за поведінкою; позбавлення права керувати автомобілем; превентивне ув'язнення; позбавлення волі. Дана міра не є пріоритетною в Німеччині. Позбавлення волі застосовується тільки в самих крайніх випадках, коли дія за допомогою альтернативних заходів не представляється ефективним.

Як тільки неповнолітній правопорушник виконав всі зобов'язання, прокурор пропонує ювенальному судді закрити справу відносно нього.

Слід зазначити, що відповідно до ст. 468 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) між прокурором, підозрюваним чи обвинуваченим може укладатися угода про визнання винуватості, на відміну від законодавства США відповідно до якого угоду може укладати і захисник.

Особливістю угоди про визнання винуватості є те, що її укладання, з одного боку, має на меті пом'якшення покарання обвинуваченого, уникнення невизначеності щодо покарання у суді, а з другого – зменшення бюджетних витрат та економія процесуального часу, зменшення навантаження на систему кримінального провадження тощо.

Згідно зі ст. 469 КПК України, ініціатива про укладання угоди про визнання винуватості може виходити як від підозрюваного(обвинуваченого), так і від прокурора. Прокурор наділений виключним правом укладати зі сторони обвинувачення таку категорію угод. Таким чином, підозрюваний, обвинувачений звертається з клопотанням про укладання угоди.

Умовами, за наявності яких може бути укладено угоду про визнання винуватості, є:

- 1) визнання підозрюваним (обвинуваченим) своєї повної винуватості у вчиненні кримінального правопорушення;
- 2) кримінальне правопорушення належить до категорій кримінальних проступків, злочинів невеликої тяжкості, тяжких злочинів, внаслідок яких шкода завдана лише державним та суспільним інтересам;
- 3) відсутність потерпілого у кримінальному провадженні.

Порядок укладання угоди про визнання винуватості у справах за участю неповнолітніх обумовлені передусім їх особливим процесуальним статусом.

Враховуючи те, що психічний та розумовий розвиток неповнолітніх обумовлює нестійкість їх характеру, мислення та життєвої позиції законодавець встановив додаткові гарантії, що забезпечують з'ясування обставин, які підлягають доказуванню у

кримінальному провадженні, а також додаткову охорону прав і законних інтересів неповнолітніх.[1, с. 376].

Проте, аналіз Глави 38 КПК України дає підстави стверджувати, що питання укладання угоди про визнання винуватості у справах за участю неповнолітніх залишається невизначеним. Зважаючи на це, слід застосовувати до неповнолітніх загальну процедуру укладання угоди, визначену Главою 35 КПК України, з урахуванням особливостей суб'єкта кримінального правопорушення.

Відповідно до наказу Генерального прокурора України «Про організацію діяльності органів прокуратури щодо захисту прав і свобод дітей» від 1 листопада 2012 року № 16-гн прокурори зобов'язані роз'яснювати неповнолітнім підозрюваним (обвинуваченим) та їх законним представникам право на укладання угод про визнання вини. При цьому слід ретельно з'ясувати питання щодо відсутності у будь-якій формі примусу до укладання угод неповнолітніми підозрюваними (обвинуваченими), усвідомлення ними передбачених законом наслідків таких дій, зокрема обмеження права на оскарження вироків.

У силу своїх вікових та психологічних особливостей питання укладання угоди про визнання винуватості за участю неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого повинно вирішуватися спільно з його законним представником.

Участь законного представника у кримінальному провадженні є важливою складовою механізму забезпечення прав неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого на захист та регулюється ст. ст. 44, 488 КПК України.

Проблемним питанням є розходження думок законного представника та неповнолітнього стосовно доцільності укладання угоди про визнання винуватості. За загальним правилом, законний представник користується процесуальними правами підозрюваного чи обвинуваченого (ст. 42 КПК України), інтереси якого він представляє, за винятком тих, які є невід'ємними правами особи.

Зважаючи на те, що угода про визнання винуватості передбачає беззастережне визнання винуватості у вчиненні кримінального правопорушення особою, а також всіх передбачених законом наслідків таких дій можна зробити висновок про те, що визнання вини у скоєнні злочину є невід'ємним правом неповнолітнього і рішення щодо укладання угоди про визнання винуватості приймається неповнолітнім самостійно.

Висновки. Аналізуючи ефективність укладання угоди про визнання винуватості, у справах за участю неповнолітніх, слід виділити основні переваги та недоліки:

1) для неповнолітніх однією з переваг укладання угоди є уникнення ризику в суді. Загальновідомо, що судовий процес не є досконалим методом виявлення фактів. До факторів, які впливають на хід вирішення справи можна віднести професійну майстерність захисника або прокурора, наявність свідків, відношення суді, присяжних і навіть везіння. Таким чином, укладаючи угоду про визнання винуватості кожна із сторін зацікавлена в обмеженні ризику;

2) до переваг укладання угоди можна віднести звільнення від кримінального переслідування, пришвидшення процесу реабілітації, скорочення розриву у часі з моменту вчинення злочину до винесення кінцевого рішення по справі, уникнення психологічного тиску та негативного впливу на неповнолітнього під час розгляду справи в суді;

3) для прокурорів перевагами є: зниження навантаження, уникнення нераціональних судових витрат, зниження відсотка нерозглянутих справ тощо.

Проте, основними недоліками та проблемами, з якими може зіткнутися наша держава при практичній реалізації такого інституту, – це загроза зловживання владою з

боку законних представників неповнолітнього, а також великий ризик судової помилки, враховуючи той факт, що для неповнолітніх характерна самообмова, і насправді вони можуть бути невинними у вчиненні злочину.

З метою мінімізації негативних проявів доцільно було б посилити прокурорський нагляд за забезпеченням прав особи при укладанні угоди, а також активно залучати психолога, лікаря чи педагога під час здійснення кримінального провадження щодо неповнолітнього.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т.2/К82 Є. М. Блажівський, Ю. М. Грошевий, Ю. М. Дьомін та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова – Х.: Право, 2012.– 376 с.
2. Canada's Youth Criminal Justice Act. [Електрон.ресурс].– Режим доступу: http://en.wikipedia.org/wiki/Youth_Criminal_Justice_Act.
3. Fisher G. Plea bargaining's triumph: a history of plea bargaining in America / G. Fisher. – Stanford University Press, 2003. – P. 397.
4. Juvenile Justice in Germany: Between Welfare and Justice. [Електрон.ресурс].– Режим доступу: www.esc-eurocrim.org/files/juvjusticegermany_betw_welfar_justice.doc.
5. Lubenskiy A. Criminal Justice in the USA: Visibility and Reality / A. Lubenskiy // Soviet Justice.–1983. № 7. – P. 45.
6. Ma Y. Prosecutorial discretion and plea bargaining in the United States, France, Germany and Italy: comparative perspective/ Y. Ma // International Criminal Justice Review.– 2002.–Volume 12.– P.35-38.
7. Prosecution Standard 19.2 Juvenile Delinquency. [Електрон.ресурс].– Режим доступу: <https://www.ncjrs.gov/App/publications/Abstract.aspx?id=121452>.
8. Robert E., Sheperd. J. R. Plea Bargaining in Juvenile Court / E. Robert, J. R. Sheperd // Criminal justice, Volume 23, number 3, Fall 2008. – P. 3.

Томиленко В. П. соглашение о признании вины по делам с участием несовершеннолетних (зарубежный опыт)

В статье автор исследует особенности заключения сделки о признании вины по делам с участием несовершеннолетних в США, Канаде и Германии, анализирует эффективность введения института о признании виновности в Украине и предоставляет предложения для минимизации негативных проявлений введения указанного института.

Ключевые слова: полномочия прокурора, сокращенная процедура уголовного производства, соглашение о признании вины.

Tomilenko V. P. Plea bargaining in juvenile justice court (foreign experience)

The article explores the features of the agreement on the recognition of guilt in cases involving minors in the U.S., Canada and Germany, examines the effectiveness of the introduction of the institution of guilt in Ukraine and provides suggestions to minimize the negative effects of the introduction of this institution.

Key words: powers of the prosecutor, criminal proceedings, plea bargaining.

